

ar av at rýma av steinum fyrri at royna eydnuna aðrastaðni og fluttu til Australia. Hetta gav fólkalitnum ein sovrðnan hvøkk, at tað minkaði niður í o.l. 70 og helt sær um leið á hesum tali, til komið varð inn í 20. öld. Serliga í 1920-árunum minkaði fólkið nógv, og tá tey seinastu rýmdu í 1930, vóru bert 36 eftir.

### Sjúka hættisligasti figgindin

Men hættisligasti figgindin hjá livinum á St. Kilda var sjúka. Søgumaðurin Martin Martin skrifvar, at í 1684 kom spítalskasjúkan út í oyggjarnar og tá hann trettan ár seinni vitjaði Hirta, vóru enn húski, sum høvdu hesa herviligu sjúku. Í 1724 gekk ein sjúka harúti, sum smittaði ógvuliga illa og sum Macaulay helt vera pokur. Ta ferðina vóru bert 4 vaksin eftir av 24 húsjum, sum ikki fingi smittuna og vóru teir allir menn. Orsøkin til at teir ikki vóru smittaðir var, at teir vóru farnir út í stakkarnar eftir fugli. «Til endans», skrivandi presturin Neil MacKenzie í 1829, «vóru so fá eftir, at tað var við neyð og deyð, at tey fingi jarðað tey deyðu». Men hóast hetta herviliga bakastið kom St. Kilda fyrri seg aftur, av tí at nýtt fólk setti seg niður í oyggjunum, og hetta var seinasta ferðin at pokurnar gingi harúti.

St. Kilda-búgvur ræddust sjúkur. Tuberkularir, sum annars vóru vanligir inni á skotska meginlandinum, tykist hava verið litið av á St. Kilda, men ræðslan fyrri sjúku kom ikki av ongum, tí St. Kilda-búgvur vóru litið mótskøðuførir móti sjúkum, sum vóru vanligir inni á meginlandinum. Tíltikið var hitt sonevnda skipskrímið, sum ferðafólk av og á bóru inn á oyggjabúgvarnar. Tá saltaðist øll bygging niður og mangan doyðu fólk av tí eisini.

Men tað, sum í meira enn heila öld, gjørdi mest til at minka um fólkalitið á St. Kilda, var ein snikjandi sjúka, sum legði eftir nýføðingum. Hetta var stivkrampi, ella tetanus infantum, sum sjúkan verður rópt á læknamáli. Henda sjúkan var vanlig inni á meginlandinum í Skotlandi og í tíðarskeiðinum 1827-1837 doyðu 4.478 fólk í Íslandi av henni, men eingin veit at siga, hvussu hon kom út á

St. Kilda ella hvi hon har helt sær so leingi.

Tey 61 árin frá 1830—1891 doyðu 77 nýføðingar av stivkrampa á Hirta. St. Kilda-búgvur, ið ikki kendu hesa sjúku, róptu hana »8-daga sjúkuna«, av tí at tað vanligu gingi 8 dagar frá tí at børnini gjørdust sjúk til tey doyðu. Í tíðarskeiðinum 1855—1876 vóru 56 børn fœdd á Hirta, av hesum 32 dreingir. Hesa somu tíðina vóru 64 andlát og av hesum 41 børn, sum øll doyðu av stivkrampa. Men tað vóru ikki einans nýføðingar, sum doyðu, tað hendi seg eisini, at 10 ára gomul børn fingi sjúkum og doyðu av henni.

Summi húski vóru meint rakt av sjúkuni. Tá dóttir eigaran av St. Kilda, Emily MacLeod, í 1877 vitjaði Hirta, gjørdist hon ólukkulig, tá hon harúti hitti eina konu, sum hevði átt 12 børn og einans hevði fingið eitt undan, øll hini 11 vóru deyð av stivkrampa. Tá hevði henda sjúkan verið í oyggjunum í meira enn 100 ár og var farin við helminginum av øllum nýføðingum. «Tað harmaði meg ógvuliga nógv», skrivaði skúlalærarin í 1886, «at siggja allar barnagravnirnar í kirkjugarðinum. Har var ein maður — hann mundi vera um 50 ára aldur — sum visti mæra staðið, har hann hevði jarðað 9 av børnum sínum. Ein annar var eisini, sum hevði mist ikki færri enn 12 børn.» Sjúkan gjørdist partur av livinum hjá St. Kilda-búgvum og so óvissar vóru konurnar, tá tær høvdu átt, í antin børnini fóru at liva, at plagg varð

einki virkað upp á kroppin á teimum, fyrr enn tey vóru 8 dagar gomul.

Men St. Kilda-búgvur hildu ikki, at til bar at gera nakað við henda vanlukku standin. »Er tað Guds vilji, at børnini skulu doyggja«, hildu tey fyrri við Emily MacLeod, tá hon bar uppundir at fáa eina roynda sjúkrasystur út í oyggjarnar fyrri at sleppa undan øllum hesum barnadeyða, »so kunnu tygum einki gera fyrri at forða hesum«. Men tað vóru ikki einans fólkin á Hirta, sum hildu hetta. Ein av fremstu prestunum í skotsku frikirkjuni skammaðist ikki við at siga, at hesin stivkrampi var hyggjuráð hjá hinum almáttuga fyrri at halda fólkalitið á St. Kilda niðri á einum hóskandi tali, sum oyggjarnar kundu fœða.

Tá Emily MacLeod til onga nyttu hevði roynt at fáa eitt konufólk av Hirta at læra til sjúkrasystur, sendi hon fyrri egna rokning í 1884 eina fulllærd og dugnaliga sjúkrasystur út í oyggjarnar. Henda sjúkrasystir hevði í mong ár arbeitt í Edinburgh, men St. Kilda-búgvur vildu einki til at taka imóti hennara jarðarmóðirhjálpi og barnadeyðin helt fram. Hon slapp ongantið so frægt sum at vera innistødd, tá ein kona átti ella at hyggja til barnið teir fyrstu umráðandi dagar, eftir at tað var fœtt, tí hesum vildu konurnar á St. Kilda ikki vita av og tær fingi fullan stuðul frá prestinum, John Mackey (honum, sum noyddi St. Kilda-búgvur at ganga 3 ferðir í kirkju hvønn sunnudag). Sostatt sluppu

liv og deyði at leiðast á Hirta eitt árið fyrri og annað eftir heilt fram til 1890, tá presturin, ið tá var, Angus Fiddes, setti sær fyrri at fara til Glasgow í summarfríitið síni og har royna at fáa hjálpi.

Presturin Fiddes ivaði ikki í, at hesin vanlukku stivkrampi var íkomin av mannavoldum. Teir, sum undan honum høvdu roynt at kanna sjúkuna, høvdu sett fram ymiskar hugsanir um, hvi hon var so algongd í oyggjunum. Summir hildu orsøkina vera at finna í tí snikuta og fábroytta matinum hjá oyggjabúgvunum, aðrir at sjúkan stóðst av skittføri, men Angus Fiddes hevði aðra hugsan. Í summum av teimum fjarskotnastu oyggjunum í Skotlandi høvdu tey serligar siðir, tá eitt barn kom í verðina. Heilt fáar bygdir høvdu sjúkrasystur ella jarðarmóður og tí var ein nærkona hjá-stødd, hvørja ferð onkur skuldi eiga. Henda nærkona hevði ymsar lagnar lótir fyrri, m.a. tók hon ein skeyta, sum hon við klova helt so tætt at eldinum, sum hon fekk og legði hann síðani á nalva-streingin á barninum. Sumstaðni í ytru Hebridunum, t.d. á oynni Lewis, varð skeytin ofta roðaður í seltum smóri, aðrenn hann varð álagdur. Hesin siður varð eisini nýttur á Hirta, men har áttu tey so litið av smóri, at nærkonurnar harúti í staðin brúktu havhestalýsi, sum sjálvandi mátti goymast í onkrum hóskandi ilati og á Hirta nýttu tey sum oftast turkaðar súlumar til hetta endamáli. Hildið varð, at stivkrampa-bakterian stavaði frá einum slikum ilati. Skotski læknin, George Gibson, skrivaði í »Caledonian Medical Journal«: »Eitt tilíkt ilat, sum tíðum verður fylt aftur av nýggjum og ongantið væl vaskað, kann vera eitt væl hóskandi klekingarstað hjá stivkrampa-bakteriuni«.

### Pátrúgvinn var ikki so at vinna á

Í 1890 fór presturin Angus Fiddes, sum nú var rættiliga skelkaður av øllum barnadeyðanum á Hirta, til Glasgow fyrri at vita, um hann ikki kundi fáa eina sjúkrasystur at koma út í oyggjarnar at hjálpa sær. Ein sjúkrasystir, ið kallaðist Chishall, játtaði at koma við honum. Hon varð úti á St.



Konurnar á Hirta sótu næsta altíð við stokku. Hosupar í túsundatali og turkkløð vóru bundin úr tí heitu og mjúku seyðaulini

Kilda í 10 mánaðir og hesa tíðina vóru 3 børn fœdd og 2 av teimum doyðu, men so sterk var pátrúgvinn og ræðslan fyrri øllum at hon slapp ongantið at vera hjástødd, tá ið konurnar áttu.

Aðrenn tey fóru út aftur á St. Kilda í juli 1891, fóru sjúkrasystir og presturin at hitta ein professara í læknafroði við lærda háskúlan í Glasgow. Hesin maður kallaðist Reid. Hesin professarin royndi sum best at royna at finna fram til orsøkina fyrri, hvi stivkrampi var algongd úr á Hirta og fann fram til eina viðgerð, sum hann helt skuldi hjálpt til at hildið livinum í nýføðingunum. Men litið spurdist burtúr. Teir 10 mánaðirnar fram til mai í 1892 vóru 5 børn fœdd á Hirta og av teimum doyðu tey trý, av tí at oyggjafólkið ikki vildi lurtta eftir sjúkrasystirni ella taka við hennara nýmótans viðgerðarhátti.

Men presturin Angus Fiddes gavst ikki so. Ótroystiligur helt hann á at leita sær ráð hjá ymsum serfrøðingum í læknafroði. Hann ivaðist ikki í — og tað hildu serfrøðingarnir við honum — at børnini fingi stivkrampa í somu løtu, tey vóru fœdd.

Hjá læknanum Turner í Glasgow lærði presturin seg jarðarmóðirhjálpi og við hesum kunnleika og einari rúgvu av ymiskum

medisini og reinsandi evnum fór hann út aftur á St. Kilda at taka upp striðið við nærkonurnar. Í vikur og mánaðir royndi hann at sannføra hetta tvøra fólk um, at hansara mannagongd var hin rætta. Og hann vann. Hin 18. aug. 1891 doyði tað seinasta barnið á Hirta av stivkrampa og jóladag 1912 kundi frúgvinn Maclean, dóttir prestin ið tá var, skriva til Thomas Nicol, at øll tey 3 árin, hon hevði verið á Hirta, var ikki eitt einasta barn harúti deytt av stivkrampa. Endiliga var vunnin á mótskøðuni.

Av tí at so nógv børn vóru deyð, vóru tey flestu av teimum 70, ið eftir livdu, vaksin. Stivkrampi var ikki bert farin við einum, men fleiri ættarliðum. Men eftir hetta vaks fólkalitið ongantið aftur, kanska tí at bert fáir St. Kilda-búgvur hildu nakra framtíð vera í livinum harúti.

Óg nýtt fólk setti seg ongantið niður aftur á St. Kilda, hóast livskorini á Hirta, tann tíð tað var, høvdu verið betur enn manga aðrastaðni. St. Kilda hevði staðið í stað, meðan allur heimurin uttanum var stórlega broyttur og gekk sínar egnu leiðir. Einans næstrakærleiki og ein treiskur vilji gjørdi, at fólk vóru búgvandi harúti til 1930.

Framhald



St. Kilda-búgvur lótu eigaranum av oyggjunum, MacLeod í Dunvegan á Skye, jarðarleigu í tweedklæði og fjøður